УДК 373.2.015.31:502/504]:502.131.1
DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2(221)-83-86

КАРАПУЗОВА ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна
Iryna Karapuzova,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine
E-mail: *karapuzovaiv@gsuite.pnpu.edu.ua*
ORCID iD: *https://orcid.org/0000-0003-3552-080X*

КОСЕНЧУК ОЛЬГА ГЕННАДІЇВНА,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки і психології професійної освіти, Державне некомерційне підприємство «Державний університет "Київський авіаційний інститут"»; виконавчий директор з науково-методичної роботи, ВГО «Асоціації працівників дошкільної освіти», м. Київ, Україна
Olga Kosenchuk,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Vocational Education, State Non-Profit Enterprise "State University 'Kyiv Aviation Institute'", Executive Director for Scientific and Methodological Work, NGO "Association of Preschool Education Workers", Kyiv, Ukraine,
E-mail: *olha.kosenchuk@npp.kai.edu.ua*
ORCID iD: *https://orcid.org/0000-0002-1733-5937*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ: МІНІМІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

А *Формування екологічної свідомості дітей є важливим напрямом сучасної дошкільної освіти, що спрямований на виховання у них відповідального ставлення до природи та розуміння принципів сталого розвитку. Це допомагає мінімізувати освітні втрати, спричинені багатьма факторами (воєнні дії в Україні, недостатня екологічна поінформованість тощо) та сприяє гармонійному розвитку особистості. Ключовим напрямом роботи з дітьми дошкільного віку автори називають формування екологічної свідомості, життєвих навичок і здатності до гармонійної взаємодії з природним довкіллям. Розглянуто сучасні методи та засоби інтеграції цінностей сталого розвитку у дошкільній освіті, що є одним із основних підходів до мінімізації освітніх втрат. Обґрунтовано значення формування екологічного мислення у дітей дошкільного віку в межах попередження освітніх втрат.*

Ключові слова: *екологічна свідомість; діти дошкільного віку; відповідальне ставлення; сталий розвиток; освітні втрати*

DEVELOPING PRESCHOOLERS' ENVIRONMENTAL AWARENESS: REDUCING EDUCATIONAL LOSSES THROUGH THE INTEGRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

S *The formation of children's environmental awareness is an essential area of modern preschool education aimed at fostering a responsible attitude toward nature and understanding sustainable development principles. It helps minimize educational losses caused by various factors (military operations in Ukraine, lack of environmental awareness, etc.) and contributes to the harmonious development of individuals. The authors consider the formation of environmental awareness, life skills, and the ability to harmoniously interact with the natural environment to be a key area of work for preschoolers. Modern methods and means of integrating the values of sustainable development in preschool education are being considered; this is one of the main approaches to minimizing educational losses. The importance of developing ecological thinking among preschoolers in preventing educational losses is substantiated.*

Forming children's environmental awareness includes various methods and approaches, such as interactive classes, outdoor games, familiarization with natural processes and phenomena, and participation in environmental campaigns and projects. An essential aspect of this program is teaching children the basics of waste sorting, water, and energy conservation, which helps them develop environmentally responsible behavior. In addition, attention should be paid to the development of children's emotional attitudes toward nature through art, literature, and music, which helps them to better understand the relationship between humans and the environment. In general, environmental education in preschool education institutions contributes to the comprehensive development of children, and the formation of their values and life competencies necessary for the sustainable development of society. Given today's challenges and threats, it is important to ensure that environmental aspects are integrated into all areas of education and training, which will help raise a generation of conscious, responsible, and active citizens.

Keywords: *environmental awareness; preschool children; responsible attitude; sustainable development; educational losses*

© Карапузова І.В., Косенчук О.Г.

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Актуальність проблеми формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку надзвичайно висока, оскільки сучасний світ стикається з безліччю екологічних викликів (зміни клімату, забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів і зменшення біорізноманіття), які потребують негайного втручання. Успішна адаптація до цих викликів неможлива без виховання екологічно свідомої особистості ще в ранньому віці. Екологічна освіта для цього віку є основним етапом, адже саме в цьому віці закладаються базові цінності та ставлення до природи, що сприяє формуванню відповідального ставлення до довкілля в майбутньому.

Формування екологічної свідомості дошкільнят є важливим елементом сталого розвитку, який передбачає збалансований підхід до взаємодії людини з природою. Інтеграція ідей сталого розвитку в освітній процес допомагає мінімізувати освітні втрати та сприяє розвитку в дітей екологічної культури, відповідальності та навичок свідомого споживання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які активно досліджують проблему формування екологічної свідомості дітей, варто відзначити роботи В. Сухомлинського, який наголошував на важливості виховання у дітей любові до природи, а також дослідження Л. Артемової, яка акцентує увагу на екологічному вихованні в освітньому процесі. Дослідники Н. Горопаха, Н. Глухова, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Яришева стверджують, що фундамент екологічного виховання закладається ще в дошкільному віці. Вони підкреслюють, що екологічна свідомість є ключовим елементом екологічної культури, а її формування розглядається як основна мета екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Аналіз науково-методичних досліджень вказує на важливість екологічного виховання в дошкільному віці. Так, Н. Василенко [3] наголошує на необхідності раннього формування екологічної культури через ігрову діяльність і спостереження за природою. Л. Бондаренко [2] досліджувала вплив інтерактивних методів навчання (екологічні ігри, експериментальні заняття) на рівень екологічної грамотності дошкільнят.

Т. Романюк [8] пропонує використовувати інтегровані підходи до екологічного виховання, поєднуючи природничо-наукові знання з емоційно-ціннісним компонентом. Однак, як зазначає О. Коваль [4], в освітній практиці бракує системного впровадження принципів сталого розвитку, які охоплюють не лише екологічний, а й соціально-економічний аспект виховання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявні дослідження, залишається низка нерозв'язаних питань: недостатньо розроблені методики інтеграції екологічного виховання з іншими освітніми напрямами, відсутність чітких педагогічних стратегій для зменшення освітніх втрат шляхом екологічного виховання.

Мета статті: визначити ефективні педагогічні стратегії формування екологічної свідомості дошкільнят через інтеграцію принципів сталого розвитку для мінімізації освітніх втрат.

Викладення основного матеріалу. Проблема формування екологічної свідомості у дітей дошкільного віку стала актуальною в момент усвідомлення суспільством взаємозв'язку між людиною та природою, їхньої взаємозалежності та важливості для існування. Однак сучасні реалії свідчать про те, що у значної частини населення України ще не сформована екологічно відповідальна поведінка. Це підтверджується забрудненням вулиць, засміченістю водойм та їхніх берегів, нераціональним використанням природних ресурсів, емоційною байдужістю до екологічних проблем. Причиною цього є не стільки недостатність знань, скільки відсутність екологічної свідомості, почуття відповідальності за навколишнє середовище як за свій життєвий простір, нерозуміння духовної та фізичної єдності людини і природи.

Відомо, що основи світогляду людини формуються в дошкільному віці. Отже, знайомство дітей із природою та виховання відповідального ставлення до неї саме в цьому віці має величезне значення і є невід'ємною частиною освітнього процесу в ЗДО. Тому основним завданням дорослих у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку є навчити їх помічати красу навколишнього світу, гармонійно співіснувати з природою та раціонально використовувати її ресурси. Чітко усвідомивши в дошкільному віці відповідальність за природне довкілля, дитина в майбутньому відчуватиме потребу діяти на користь збереження та відновлення її ресурсів. Екологічна свідомість є фундаментальним аспектом сталого розвитку. Вона не тільки сприяє збереженню природних ресурсів, але й забезпечує сталість екосистем і благополуччя майбутніх поколінь. Інтеграція екологічної освіти у раннє дитинство є надзвичайно важливою, оскільки саме тоді формується світогляд і поведінка людини.

Військова агресія російської федерації проти нашої країни спричинила значні зміни в організації освітнього процесу в закладах освіти. Учасники освітнього процесу зіткнулися з обмеженнями у доступі до повноцінної освіти. У зв'язку з цим з'явилися нові терміни і поняття, як-от: «освітні втрати», «освітні розриви».

Аналіз науково-методичної літератури показує, що ці терміни часто використовуються як синоніми. До прикладу, Ю. Назаренко вважає освітні втрати прогалинами в знаннях і навичках, які виникають у здобувачів освіти під час навчання порівняно зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних досягнень [6]. Г. Бичко, В. Терещенко [1] вказують, що освітні втрати мають багатозначну сутність і включають втрату можливостей для всебічного розвитку здобувачів освіти, зокрема інтелектуальний, соціальний, емоційний і психологічний аспекти. Освітні втрати, на думку С. Сисоєвої, О. Рейпольської є підґрунтям усіх подальших освітніх втрат і розвитку людського капіталу суспільства загалом [9].

На нашу думку, освітні втрати – це зниження показників розвитку дитини дошкільного віку за основними напрямами, а також погіршення здатності набувати нових навичок і компетентностей через відсутність доступу до необхідних ресурсів, як-от: якісна освіта та сприятливе освітнє середовище.

© Карапузова І.В., Косенчук О.Г.
№ 2 (221) 2025
ISSN 2522-9729 (online)
ІМІДЖ сучасного педагога

Зауважимо, освітні втрати у процесі формування екологічної свідомості дошкільників можуть включати кілька аспектів:

– недостатність часу, що виділяється на екологічне виховання: проблеми можуть виникати, якщо екологічні питання не займають достатньо місця в освітніх програмах;

– відсутність належної підготовки педагогів, якщо вихователі не мають достатньо знань і навичок для ефективного викладання екологічних тем, це може негативно вплинути на формування екологічної свідомості дітей;

– недостатня кількість занять і екскурсій у природу: діти потребують безпосереднього контакту з природою, щоб зрозуміти її цінність і важливість. Відсутність таких занять знижує ефективність екологічного виховання;

– нехтування інтегрованим підходом: екологічне виховання має бути інтегроване в усі аспекти освітнього процесу, якщо воно розглядається окремо, це зменшує його вплив;

– відсутність належної мотивації та інтересу у дітей. Якщо вихователі не знаходять способів зацікавити дітей і залучити їх до активної участі в екологічних проєктах, це може призвести до втрати ефективності навчання.

Освітні втрати можуть виникати через недостатнє врахування індивідуальних особливостей дітей, слабку взаємодію між педагогами та родинами, а також відсутність цілісного підходу до формування екологічного мислення. Для їх мінімізації рекомендується: забезпечувати різноманітність форм і методів навчання, враховуючи вікові та психологічні особливості дошкільнят; розробляти інтегровані програми, які включають екологічний компонент у різні освітні напрями; сприяти створенню сприятливого екологічного середовища у закладах дошкільної освіти.

Забезпечення ефективного екологічного виховання вимагає усвідомлення освітніх втрат і впровадження відповідних заходів для їх мінімізації. Одним із основних підходів, на нашу думку, до мінімізації освітніх втрат є інтеграція цінностей сталого розвитку в освітній процес. Наприклад, заняття можуть включати прості екологічні проєкти, присвячені вирощуванню рослин, сортуванню сміття, ознайомленню з природними ресурсами. Це допомагає дітям з раннього віку усвідомлювати важливість догляду за природою та розуміти базові принципи сталого розвитку. Також можна проводити ігрові заняття, де діти вчаться дбайливого ставлення до довкілля та ресурсів, що розвиває їхню відповідальність і турботу про навколишній світ.

Результати дослідження. Ефективність інтеграції була доведена роботою педагогів закладів дошкільної освіти прифронтових областей і Полтавської області, які працюють за проєктом «Покращення доступу до послуг дошкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій та раннього відновлення в Україні» [7], що реалізує ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти» за підтримки ЮНІСЕФ в Україні.

Для вихователів були створені методичні посібники, що поєднали в собі освітні матеріали для дітей із методичними рекомендаціями для педагогів, забезпечуючи комплексну підтримку освітнього процесу: «Маршрутизатор», спрямований на організацію взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку та «Топчик», розроблений для роботи з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку. Посібники містять освітні маршрути для тематичних зустрічей із дітьми, які включають різноманітні форми діяльності: ігрову, пошуково-дослідницьку, мистецько-творчу, комунікативно-мовленнєву тощо. Представлені дидактичні матеріали відповідають освітнім напрямам Державного стандарту дошкільної освіти, сприяючи розвитку ключових компетентностей дітей, як-от: рухова, особистісна, предметно-практична, технологічна, сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька, природничо-екологічна, соціально-громадянська, мовленнєва, художньо-мовленнєва та мистецько-творча. Розроблені матеріали надають педагогам методичну підтримку, пропонуючи алгоритми проведення різних активностей із дітьми, їх послідовність і варіативність. Це дозволяє педагогам ефективно планувати заняття, коригувати освітній процес відповідно до інтересів, потреб і рівня розвитку дітей, враховувати їхні індивідуальні особливості та адаптувати методи роботи. Використання цих матеріалів сприяє гармонійному розвитку дитини, формуванню атмосфери партнерської взаємодії між педагогами, батьками та вихованцями.

Окрім цього, для вихователів розроблено методичний посібник «Ключі до зростання: баланс знань, емоцій і гри у методичних алгоритмах» [5], у якому подані критерії та показники розвитку; методичні алгоритми, які описують поступові досягнення дітей старшого дошкільного віку. Особливу увагу в методичному посібнику приділено інтеграції принципів сталого розвитку в освітній процес як засобу мінімізації освітніх втрат.

Під час проведення зустрічей із дітьми вихователі поєднували екологічне виховання з іншими освітніми напрямами, створюючи цілісну систему навчання та розвитку. Вони інтегрували екологічні знання у мовленнєву, пізнавальну та художньо-естетичну та інші види діяльності дітей, що сприяло глибшому розумінню природи та формуванню усвідомленого ставлення до навколишнього середовища.

Значну увагу вихователі приділяли практичній діяльності, залучаючи дітей до екологічних проєктів із сортування сміття, створення годівниць для птахів, вирощування рослин у групових міні-городах, спостереження за погодними змінами та участь у прибиранні територій. Діти брали активну участь у посадці квітів, догляді за рослинами, що допомагало їм усвідомити важливість дбайливого ставлення до природи.

Поєднання екологічної свідомості з дослідницькою та ігровою діяльністю відігравало ключову роль у засвоєнні знань. Вихователі проводили прості експерименти: діти вивчали властивості води, ґрунту, спостерігали за життєвими циклами рослин і тварин. У процесі гри вони моделювали природні процеси, наприклад, зміну порів року або поведінку тварин у різних середовищах. У повсякденному житті вихователі привчали дітей до екологічно доцільної поведінки, наприклад, пояснювали важливість економного використання води під час миття рук, вимикання світла,

© Карапузова І.В., Косенчук О.Г.

коли воно не потрібне, та відповідального ставлення до використання паперу.

Також вихователі активно залучали батьків до проведення спільних заходів, спрямованих на підвищення екологічної культури сімей. Організовували родинні екологічні акції, тематичні майстер-класи (переробка паперу, створення виробів із природних матеріалів), екскурсії до парків і ботанічних садів. Це допомагало формувати спільні екологічні цінності, сприяло відповідальному ставленню до природи не лише дітей, а й дорослих, створюючи екологічно свідому атмосферу в родинах.

Отже, формування екологічної свідомості в закладах дошкільної освіти здійснювалося комплексно, через практичну, дослідницьку, ігрову діяльність і взаємодію із сім'єю. Про ефективність такої інтеграції зазначили педагоги під час опитування та проведення підсумкового моніторингу.

Висновки. Формування екологічної свідомості у дітей дошкільного віку є важливим етапом виховання екологічно відповідальної особистості. Інтеграція цінностей сталого розвитку в освітній процес сприяє мінімізації освітніх втрат і забезпечує гармонійний розвиток дитини. Практична спрямованість таких підходів дозволяє сформувати у дітей стійкі навички екологічно доцільної поведінки, що є запорукою сталого розвитку суспільства.

Важливими напрямами ***подальших досліджень*** є розроблення конкретних методичних рекомендацій для вихователів, оцінка довгострокового впливу екологічного виховання на дітей, а також вивчення міжнародного досвіду у цій сфері.

Отже, екологічна освіта в дошкільному віці є запорукою формування майбутнього покоління, здатного діяти відповідально та усвідомлено у взаємодії з природою.

Список використаних джерел

1. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. *Український центр оцінювання якості освіти*. 2023. URL: https://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf (дата звернення: 10.02.2025 р.)
2. Бондаренко Л. В. Використання інтерактивних методів у формуванні екологічної культури дітей. *Педагогічний дискурс.* 2018. № 25. С. 78–85.
3. Василенко Н. П. Розвиток екологічної свідомості у дітей дошкільного віку. *Науковий вісник педагогіки*. 2017. № 3. С. 42–50.
4. Коваль О. І. Виклики екологічної освіти в контексті сталого розвитку. *Освіта XXI століття*. 2019. № 2. С. 33–40.
5. Косенчук О., Тарнавська Н., Шитікова О., Шульга Л., Карапузова І., Ковалевська Н. Ключі до зростання: баланс знань, емоцій і гри у методичних алгоритмах: критерії та показники, планування, методичні алгоритми для прогресу розвитку дітей старшого дошкільного віку за основними сферами. Київ, 2025. 166 с.
6. Назаренко Ю. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. 2022. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf (дата звернення: 10.02.2025)
7. Покращення доступу до послуг дошкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій та раннього відновлення в Україні. URL: https://sites.google.com/view/dostupdoosvity/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D1%83?authuser=0 (дата звернення 11.02.2025 р.)
8. Романюк Т. В. Педагогічні технології екологічного виховання у дошкільних закладах. *Гуманітарні студії.* 2020. № 12. С. 91–98.
9. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Освітні втрати в дошкільній освіті як передумова подальших освітніх втрат. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2023. № 5 (2). С. 1–5. URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/391/455 (дата звернення: 12.02.2025 р.).

References

1. Bychko, H., & Tereshchenko, V. (2023). Navchalni vtraty: sutnist, prychyny, naslidky ta shliakhy podolannia [Educational losses: essence, causes, consequences and ways to overcome them]. *Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity [Ukrainian Center for Education Quality Assessment].* Retrieved from https://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf [in Ukrainian].
2. Bondarenko, L. V. (2018). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv u formuvanni ekolohichnoi kultury ditei [Using interactive methods in shaping children's environmental culture]. *Pedahohichnyi dyskurs [Pedagogical discourse]*, 25, 78-85 [in Ukrainian].
3. Vasylenko, N. P. (2017). Rozvytok ekolohichnoi svidomosti u ditei doshkilnoho viku [Development of environmental awareness in preschool children]. *Naukovyi visnyk pedahohiky [Scientific Bulletin of Pedagogy]*, 3, 42-50 [in Ukrainian].
4. Koval, O. I. (2019). Vyklyky ekolohichnoi osvity v konteksti staloho rozvytku [Challenges of environmental education in the context of sustainable development]. *Osvita XXI stolittia [21st century education],* 2, 33-40 [in Ukrainian].
5. Kosenchuk, O., Tarnavska, N., Shytikova, O., Shulha, L., Karapuzova, I., & Kovalevska, N. (2025). *Kliuchi do zrostannia: balans znan, emotsii i hry u metodychnykh alhorytmakh: kryterii ta pokaznyky, planuvannia, metodychni alhorytmy dlia prohresu rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku za osnovnymy sferamy [Keys to growth: balance of knowledge, emotions and play in methodological algorithms: criteria and indicators, planning, methodological algorithms for the progress of development of older preschool children in the main areas]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Nazarenko, Yu. (2022). *Osvitni vtraty: pidkhody do vymiriuvannia ta kompensatsii [Educational losses: approaches to measurement and compensation].* Retrieved from https://cedos.org. ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf [in Ukrainian].
7. *Pokrashchennia dostupu do posluh doshkilnoi osvity v umovakh nadzvychainykh sytuatsii ta rannoho vidnovlennia v Ukraini [Improving access to early childhood education services in emergencies and early recovery in Ukraine].* Retrieved from https://sites.google.com/view/dostupdoosvity/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D1%83?authuser=0 [in Ukrainian].
8. Romaniuk, T. V. (2020). Pedahohichni tekhnolohii ekolohichnoho vykhovannia u doshkilnykh zakladakh [Pedagogical technologies of environmental education in preschool institutions]. *Humanitarni studii [Humanities Studies],* 12, 91-98 [in Ukrainian].
9. Sysoieva, S. O., & Reipolska, O. D. (2023). Osvitni vtraty v doshkilnii osviti yak peredumova podalshykh osvitnikh vtrat [Educational losses in preschool education as a prerequisite for further educational losses]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 5 (2), 1-5. Retrieved from https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/391/455 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 14.02.2025

© Карапузова І.В., Косенчук О.Г.

ISSN 2522-9729 (online)